

Obecná metodologie

Sociologický výzkum v umění a kultuře

Metodologie – základní model

▶ Teorie

▶ Hypotézy = podmíněně pravdivý výrok o vztahu, existenci, příčině, změně

▶ Teoretické pojmy

▶ Operacionalizace

▶ Sociální realita

Toto je obecný model jakéhokoliv výzkum (i v přírodních vědách – kde ovšem na konci není „sociální“ realita, ale nějaký přírodní jev).

Komentář příkladem:

Na začátku stojí **teorie** – např. **Mukařovského koncept sociální podmíněnosti estetických norem** – která nám umožňuje utvářet **hypotézy** (tedy ověřitelné vztahy mezi dvěma proměnnými), např. že **abstraktní malba se více líbí humanitně vzdělaným lidem**.

Tento příklad hypotézy nám generuje několik **teoretických pojmů**: **abstraktní malba**; **líbit se**; **humanitně vzdělaný člověk**.

Aby se mohl provést výzkum ověřující tuto hypotézu je potřeba provést **operacionalizaci** teoretických pojmů: např. **líbit se bude znamenat** – cíleně navštěvovat výstavy abstraktních obrazů, mít doma/v kanceláři abstraktní obraz jako dekoraci; **humanitně vzdělaný člověk bude** např. úspěšný absolvent minimálně bakalářského stupně některé z filozofických, sociálně-vědných nebo uměleckých fakult.

Z uvedeného příkladu plyne, že operacionalizace je velmi závislá na volbách, které provede autor výzkumu; operacionalizace by vždy měla být opřená o empirickou zkušenost a zdůvodněná. V našem případě např. **proč nejsou zahrnuti studenti právnických fakult**, nebo **zda opravdu musí jít jen o úspěšné absolventy**; to vše totiž ovlivňuje, na co se budete při výzkumu ptát, co budete posuzovat a jak budete se získanými daty pracovat.

Poznámka

- ▶ Protože o kvantitativních a kvalitativních technikách sociologického výzkumu bude řeč až v další prezentaci, pro zjednodušení a lepší představivost považujte (zatím):
 - ▶ Kvantitativní výzkum – za klasické dotazníkové šetření (ať už dotazník vyplňují respondenti sami, nebo s pomocí tazatele), jehož výsledkem jsou statisticky zpracovaná data, tabulky a grafy
 - ▶ Kvalitativní výzkum – za interview/rozhovor založený na dialogu mezi tazatelem a respondentem a na vyprávění samotných respondentů, jehož výsledkem je případová studie (tedy převážně slovní popis studovaného problému)

Dva přístupy ke studiu sociálních jevů

Filosofie sociálních věd a výzkumu

- ▶ **Pozitivismus – filozofický přístup spočívající na přesvědčení, že svět je plně popsateľný a vysvětliteľný (a že se dají objevit a popsat zákony jeho fungování)**
 - ▶ **A. Comte (1798 – 1857)**
 - ▶ **Zakladatel sociologie**
 - ▶ **Biologický determinismus**
 - ▶ **E. Durkheim (1858 – 1918)**
 - ▶ **Sociální determinismus**
 - ▶ **Pravidla sociologického výzkumu**

Ve vývoji sociologie lze rozeznat dva hlavní metodologické přístupy k výzkumu: první – ovlivněný pozitivizmem – se inspiroval v přírodních vědách a pokusil se jejich metody aplikovat na sociální jevy.

Ačkoliv i A. Comte, zakladatel sociologie, byl pozitivista, jeho přístup k sociálním fenoménům byl spíše spekulativní, respektive přebíral výsledky studia přírodních věd (navíc jen ty, které byly dostupných v jeho době) a považoval je za platné i pro sociální fenomény.

Přelomovým autorem pozitivistického přístupu je proto až E. Durkheim, který ve svém díle „Pravidla sociologické metody“ stanovil základní pravidla pro výzkum sociálních jevů. Od jeho přístupu se odvíjí přístup, který dnes **kvantitativní techniky**.

Na následujících třech stránkách jsou uvedené hlavní pojmy jeho přístupu:

- Sociální fakta
- Sociální realita
- Sociální fakta jako věci
- Předvědecké pojmy a představy

Emile Durkheim

- ▶ **Sociologie:**
 - ▶ je pozitivní věda o společnosti
 - ▶ je to nástroj reorganizace společnosti
- ▶ **Úkol sociologie: eliminace konfliktů, ustavení nového morálního řádu**
- ▶ **považoval za předmět sociologie kolektivní vědomí**
- ▶ **Les règles de la méthode sociologique, [Pravidla sociologické metody] (1895, česky 1926).**

Durkheim – „Pravidla metody“

- ▶ Sociologie je podle Durkheima vědou o sociálních faktech.
- ▶ „**Sociálním faktem** [fait social] je každý druh **jednání**, ustálený nebo ne, schopný vnějšího tlaku na jedince; anebo takový, který je v rozsahu dané společnosti všeobecný, ale má při tom svůj vlastní život nezávislý na svých individuálních projevech“ (Durkheim 1919: 19).

Zdůrazňuji zde slovo **jednání** – tedy v sociologickém výzkumu tohoto typu analyzujeme pozorovatelné jednání a chování lidí, nikoliv dojmy, pocity nebo spekulativní úvahy typu „co byste/kdyby...?“ apod. !!!

- ▶ Sociální realita je specifickým druhem reality, který se vyznačuje:
 - ▶ 1. nezávislostí na individuálních vědomích (tj. existuje bez ohledu na to, co si o daném jevu myslíme)
 - ▶ 2. schopností vyvíjet tlak na individuální vědomí (tj. ovlivňuje naše myšlení a jednání)

Durkheim – „Pravidla metody“

- ▶ Základním pravidlem metody, která podle Durkheima umožňuje objektivní vědecké poznání sociální reality, je příkaz **považovat sociální fakta za věci**, které jsou na individuálních vědomích právě tak nezávislé jako předměty (věci), jimiž se zabývají přírodní vědy.
- ▶ Sociolog se musí důsledně vyhýbat všem každodenním představám o společenských jevech, které mají členové společnosti, musí se **vyhýbat všem předvědeckým pojmům** [prénotions] (zvláště pak toho, jaký má ke zkoumanému jevu soukromý postoj, zda je mu sympatický či nikoliv apod.)

Filosofie sociálních věd a výzkumu

▶ Antipozitivismus

▶ M. Weber (1864 – 1920)

- ▶ Rozumějící sociologie
- ▶ Význam hodnot pro lidské jednání
- ▶ Snaha o nalezení smysluplnosti lidského jednání
- ▶ Ideální typ
- ▶ Interpretace jako: Vysvětlující porozumění

Max Weber je nejdůležitějším autorem, který se vymezil proti pozitivistickému a zvěčňujícímu přístupu v sociologii, když zdůraznil, že úkolem sociologie by mělo být **poznat a pochopit** PROČ se lidé nějak chovají, ne pouze toto chování konstatovat. Jeho přístup se proto označuje jako **rozumějící sociologie** a styl výzkumu, který se od jeho koncepce odvíjí označujeme jako **kvalitativní techniky**.

Protože i v tomto přístupu vstupujeme do sociálního systému kterého se dotazujeme nebo který pozorujeme, potřebujeme nějaké záchytné body (pojmy), které by byly obdobou sociálních faktů/věcí v pozitivistickém přístupu. Max Weber proto vytvořil pojem **ideálního typu**, což je teoretický konstrukt, který nám umožňuje specifikovat a směřovat naše dotazování. Příkladem ideálního typu může být **rodina** – kterou si např. můžete vydefinovat v tradičním a úzkém pojetí: **jako muž a žena, žijící v manželství, ve společné domácnosti a mající minimálně dvě děti**. Takto definovaný ideální typ vám následně ukazuje, kterým směrem by se mělo ubírat vaše dotazování – **povaha svazku, jeho formální/právní zakotvení, počet dětí, fungování společné domácnosti apod.** vč. snahy o pochopení, proč se v realitě budete setkávat se sociálními jevy, které se od ideálního typu budou odlišovat.

I zde platí, že konstrukce ideálního typu je závislá na znalostech a zájem autora výzkumu a měla by být vždy vysvětlena.

Problémy výzkumu v sociálních vědách

Problémy výzkumu v sociálních vědách

Ve společenských vědách se setkáváme s některými metodologickými obtížemi, které omezují naši schopnost realitu poznat a vysvětlit.

Zde jsou uvedeny ty nejdůležitější a zvláštní pozornost je věnovaná problému redukce.

- ▶ Závěry mají vždy pravděpodobnostní charakter
- ▶ Nálezy bývají často platné jen pro prostředí, ze kterého jsme sebrali data (nemusí tedy platit obecně)
- ▶ Ustavit důkaz o kauzalitě (příčině jevu) je obtížné, ne-li nemožné
- ▶ V sociálních vědách prakticky nikdy nebudeme pracovat s úplně popsáním přirozeným systémem
- ▶ Je nutné pracovat s **redukovaným popisem reality** → budeme vždy vystaveni zkreslení

Co vše je předmětem redukce?

- ▶ Počet pozorovaných proměnných
- ▶ Počet analyzovaných vztahů mezi nimi

- ▶ Populace, kterou redukuje na vzorek
 - ▶ Populace (obyvatelé ČR – 10,7 mil) – vzorek (1000 obyvatel)
 - ▶ Populace (studenti FF MU – 6.600) – vzorek (100 studentů)

- ▶ Časové kontinuum: omezujeme se na popis jednoho, nebo několika málo časových bodů

- ▶ Tedy redukuje jak to CO můžeme pozorovat, tak u KOHO, stejně tak jako za JAKOU DOBU. A každá takováto **redukce vede ke zkreslení** výsledků našeho pozorování.

Typologie výzkumů

Některé typy výzkumů

- ▶ Synchronní výzkum – výzkum zkoumající stejný jev na více místech ve stejném čase
- ▶ Diachronní výzkum – výzkum zkoumající stejný jev (většinou na stejné populaci) v různých časových obdobích
- ▶ Longitudinální výzkum – je vlastně obdoba diachronního výzkumu, který provádí dlouhodobé (většinou pravidelné) mapování určitého jevu na stejném/podobném vzorku populace
- ▶ Panelový výzkum – skupina respondentů je konstantní, říká se jí PANEL (což má zásadní výhodu v tom, že znáte jejich strukturu, věkovou, vzdělanostní, příjmovou apod.); většinou se takto realizují marketingové průzkumy, a aby byli členové panelu stabilní a motivováni k odpovídání na dotazníky, bývá jejich účast finančně honorována

Některé charakteristiky kvantitativních a kvalitativních metod

KVANTITATIVNÍ	KVALITATIVNÍ
„Tvrdé techniky/data“	„Měkké techniky/data“
Fixní	Flexibilní
Objektivní	Subjektivní
Průzkum	Případová studie
Omezený rozsah informace o velice mnoha jedincích.	Mnoho informací o velmi malém počtu jedinců.
Silná redukce počtu pozorovaných proměnných a silná redukce počtu sledovaných vztahů mezi těmito proměnnými.	Silná redukce počtu sledovaných jedinců.

Komplementarita

- ▶ Kvantitativní i kvalitativní výzkumy jsou vzájemně komplementární (doplňují se)
- ▶ Výstup z jednoho typu výzkumu může být převzat druhou metodou a znalost se tak může kumulovat a prohlubovat.
 - ▶ Kvalitativní výzkum může být např. použit jako před-výzkum rozsáhlejší kvantitativní studie.
 - ▶ Stejně tak může kvalitativní výzkum navazovat na kvantitativní šetření ve snaze objasnit a lépe pochopit získané výsledky.
- ▶ Volba metodiky by měla být závislá zejména na předmětu výzkumu.

Validita a reliabilita

Rozdíly z hlediska transformace informace

Kvantitativní výzkum

silná standardizace →

Vysoká reliabilita

silná redukce →

Nízká validita

V kvantitativním výzkumu se musíme smířit s velkou redukcí KOHO se ptáme (máme vždy k dispozici pouze vzorek populace), tak toho na CO se můžeme ptát („počet otázek“), to vede k omezené možnosti interpretovat a zobecňovat získaná data (validita).

Všichni ale dostávají jeden a ten samý typ dotazníků, a sběr dat je většinou bez vlivu chyb tazatelů – to vede k vysoké přesnosti získaných dat (reliabilita).

Kvalitativní výzkum

slabá standardizace →

Nízká reliabilita

volná forma otázek a odpovědí →

Vysoká validita

V kvalitativním výzkumu se sice musíme smířit s velkou redukcí KOHO se ptáme (máme vždy k dispozici pouze několik respondentů), ale volnější a interaktivní způsobe dotazování vede k výrazně hlubšímu vhledu a pochopení studované problematiky (validita).

Tento způsob výzkum ovšem produkuje v zásadě individuální data, navíc silně ovlivněna přístupem tazatele, jeho schopností navázat vztah s respondentem, způsobem kladení otázek a vedení rozhovoru (což vede k nižší reliabilitě).

Možnosti zvýšení validity

- ▶ Validita = platnost metody, **správnost**
 - ▶ Správnost vůči cíli = měřím skutečně to, co chci měřit
- ▶ Dosahování validity
 - ▶ **Operacionalizace** (viz následující stránka)
 - ▶ Ověřování formulací
 - ▶ Statistické metody
 - ▶ Validace

Příklad:

Zajímá vás, zda sortiment svého knihkupectví rozšířit a CD/LP s vážnou hudbou... pokud se budete svých zákazníků ptát, zda mají rádi vážnou hudbu – což je sama o sobě problematická otázka – co to totiž znamená „mít rád“ – nemusí mít kladné odpovědi vůbec, nebo jen slabý, vztah (validita takového výzkumu tedy bude nízká) k nákupnímu chování vašich zákazníků.

Stejně tak nemá smysl se ptát „zda by si (u vás) CD/LP koupili“ protože neexistuje způsob, jak ověřit věrohodnost (validitu) takové odpovědi.

Pouze dotazování kolik CD/LP si v nějakém předchozím období koupili, jakého žánru, v jaké ceně, z jakého důvodu (pro sebe, dárek, apod.) a kde (prodejna, e-shop) může poskytnou relevantní (validní) informaci o pravděpodobném budoucím nákupním chování.

Operacionalizace

- ▶ Teoretické pojmy nemůžeme pozorovat přímo
- ▶ TP → znaky a indikátory → realita
- ▶ Operacionalizace = transformace TP do podoby měřitelných znaků

Operacionalizace je tedy způsob jak teoretické pojmy transformovat do znaků/indikátorů, kterou jsou pozorovatelné a měřitelné v sociální realitě. Několik příkladů operacionalizace (často se opět jedná o volbu, kterou provede autor výzkumu):

TP: Chodit do divadla – OP: počet návštěv činohry v uplynulých 6 měsících

TP: Nízký sociální status – OP: zda vlastníte chytrý mobilní telefon 😊

TP: Mít rád detektivy – OP: počet úplně přečtených detektivek v uplynulém roce (v případě vícedílných děl, počítejte každý přečtený díl jako samostatný přečtený kus)

TP: Být znalcem výtvarného umění – OP1: mít absolvovaný min. jednosemestrální kurz dějin výtvarného umění + OP2: číst pravidelně (min. 1x měsíčně) recenze nových výstav a expozic výtvarného umění v galériích

Operacionalizace - explikace

▶ Operacionalizace – explikace

- ▶ Někdy nejsou ani použité znaky a indikátory dostatečně srozumitelné respondentům (**nestačí** tedy, aby byly srozumitelné autorům výzkumu a byly odborně vyargumentovány!!!), proto se v sociologických výzkumech používá takzvaná explikace – vysvětlení nebo ukázka pojmu na který se ptáte – případně se použije vedle vámi zvoleného pojmu ještě pojem, který je obvyklý v žargonu sociálního prostředí, ve kterém výzkum realizujete.
- ▶ Oproti znakům a indikátorům nemusí být explikace úplná (má být tedy pouze dovysvětlující, naznačující...)

Příklady explikace:

Znak: Klasické romány – Explikace: např. od autorů jako je Balzac, Dostojevský, Hugo, Dickens aj.

Znak: Tramvaj – Explikace: šalina ☺

Znak: Abstraktní malba – Explikace: 4 vybrané obrázky abstraktní malby, které si může respondent zobrazit (on-line), nebo mu je může tazatel ukázat vytištěné na papíru

Metodologie – reliabilita

- ▶ Reliabilita = **spolehlivost a stálost dat**
- ▶ Nespolehlivá metoda nemůže být validní!
- ▶ Zajištění reliability
 - ▶ **Ověřování struktury dat ze získaného vzorku**
 - ▶ např. pokud máte 1000 odpovědí (která dávají průměrný počet návštěv kina za měsíc = 2,7), a tento soubor rozdělíte na 500 a 500 odpovědí, průměr v takto náhodně zvolených polovinách by měl být opět téměř stejný – jak mezi sebou, tak i v porovnání s celkem (např. 2,7 a 2,6) – to by ukazovalo, že získaná data jsou stabilní a tedy spolehlivá; v opačném případě (např. při hodnotách 3,1 a 2,4) by to ukazovalo na nějakou chybu – anomálii v získaném vzorku a průměrovat takto získaná data by vedlo k nespolehlivému – nereliabilnímu výsledku – jinak řečeno, v tomto případě by byl průměr 2,7 se všech odpovědí nesmyslným číslem – byť matematicky správně spočítaným – což by se samozřejmě projevilo i ve vysoké hodnotě celkového rozptylu)
 - ▶ **Kvalitní tazatel a explikace**
 - ▶ jedním z klíčových faktorů spolehlivého sběru dat je kvalitní explikace použitých pojmů (pokud je zapotřebí) a proškolení a sjednocení práce všech tazatelů!!!
 - ▶ **Správně stanovené výčty (hodnot), škály a intervaly**
 - ▶ nezapomínat na to, že intervaly se nesmí ve svých krajních hodnotách překrývat: musí být 0-100, 101-200, 201-300... ne 0-100, 100-200 apod.!!!)